

वेदान्तसारसम्मतम् अनुबन्धचतुष्टयं

आलोचनम्(तां पर्यनिर्णयम्/व्याख्यानम्)(5 Marks)

श्रीसदानन्दयोगीन्द्रसरस्वतीप्रणीतः'**वेदान्तसारः** एकः प्रकरणग्रन्थः। अस्मिन् ग्रन्थे अधिकारि-विषय-सम्बन्ध-प्रयोजनं चेति अनुबन्धचतुष्टयं आलोचितम्। "अनुस्रञ्जानां अनन्तरं वङ्गन्ति शान्ते वा ग्रन्थे वा आसङ्गन्ति प्रवर्तयन्ति-इति अनुबन्धानि।" यथा, केन पठितव्यो अयं ग्रन्थः, अस्य विषयः कः? तथा अस्याध्ययनस्य प्रयोजनं किम्? एतदेवानुबन्धम्।

अधुना वेदान्तसारसम्मतम् अनुबन्धचतुष्टयं मया लिख्यते।

अनुबन्धचतुष्टयम्-"तत्रानुबन्धो

नाम-अधिकारि-विषय-सम्बन्ध-प्रयोजनानि।" श्रीसदानन्दः योगीन्द्रः तदीयं

'वेदान्तसारः' ग्रन्थमध्ये अधिकारिविषयसम्बन्धप्रयोजनं चेति अनुबन्धचतुष्टयम् उल्लिखितवान्।

क) अधिकारिवर्णनम्-"अधिकारी तु विधिवत्-अधीतवेदवेदाङ्गत्वेन आपाततः अधिगत-अखिल-वेदार्थः अस्मिन् जन्मनि जन्मान्तरे वा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरःसरं नित्य-नैमित्तिक-प्रायश्चित्त-उपासनानुष्ठानेन निर्गत-निखिल-कल्मशतया नितान्त-निर्मल-स्वान्तः, साधनचतुष्टयसम्पन्नः प्रमाता।" अर्थात् एवं गुणविशिष्टः प्रमाता एव वेदान्तशास्त्राध्ययनस्य अधिकारी भवति।

ख) विषयवर्णनम्-"विषयः जीवरत्नैक्यं शुद्धचेतन्यं प्रमेयं, तत्र एवं वेदान्तानां तां पर्यात्।" व्यष्टि-समष्टिगतज्ञानविजृम्भितं किञ्चिज्ज्ञ-सर्वज्ञेयादि-विरुद्धधर्मान् परित्यज्य अवशिष्टं नित्यशुद्धबुद्धरत्नस्वरूपं शुद्धचेतन्यं वेदान्तस्य विषयः।

ग) सम्बन्धवर्णनम्-"सम्बन्धः तु तदैक्य प्रमेयस्य तत्र प्रतिपादक-उपनिषत्-प्रमाणस्य च बोध्यबोधकभावलक्षणः।" अस्य ग्रन्थस्य प्रमेयं यत् शुद्धचेतन्यं तस्य प्रतिपादकोपनिषत्-प्रमाणस्य च बोध्यबोधकभावः सम्बन्धः। अत्र विषयः भवति -'बोध्यः', वेदान्तवाक्यं भवति-'बोधकः'।

घ) प्रयोजनवर्णनम्-"प्रयोजनं तु तदैक्य प्रमेयगत अज्ञाननिवृत्तिः

स्वरूप-आनन्द-अवाप्तिः च-"तरति शोकम् आस्रविं" इत्यादि श्रुतेः, "रत्नं वेद रत्नैव भवति" इत्यादि श्रुतेः।"

शान्त्रपार्थपूरुवः शान्त्रपार्थस्य प्रयोजनं प्रतिपादनं अवश्यं
कर्तव्यं। 'कुतःप्रयोजनमविज्ञाय न मन्दो
अपि प्रवर्तते'। अबाधितं नित्यं आनन्दस्वरूपस्य बोध एव जीवस्य
प्रयोजनं, तस्मादेव पुनर्जन्मनिवृत्तिः संभवः।